

سنجش پتانسیل‌های گردشگری روستایی با رویکرد رفع چالش‌های اقتصادی مطالعه موردی: دهستان قلعه‌قافه - شهرستان مینودشت

فضیله خانی* - دانشیار دانشکده جغرافیا و عضو قطب علمی برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه تهران
حمیده خسروی‌مهر - دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی توریسم، دانشگاه تهران
علی طورانی - دانشجوی دکترای جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه تبریز

دریافت مقاله: ۱۳۹۱/۹/۱۱ پذیرش نهایی: ۱۳۹۲/۱۲/۱۲

چکیده

پژوهش حاضر با روش توصیفی - تحلیلی مبتنی بر مطالعات کتابخانه‌ای و میدانی، به ارزیابی پتانسیل‌های بخش گردشگری برای رفع چالش‌های اقتصادی دهستان قلعه‌قافه از توابع شهرستان مینودشت پرداخته است. جامعه آماری تحقیق، مدیران محلی و سرپرستان خانوار این دهستان بوده‌اند. نتایج تحقیق گویای آن است که گونه‌های مختلف گردشگری در دهستان مذکور، پتانسیل بالایی برای رفع چالش‌های اقتصادی دارند. بین پتانسیل این گونه‌ها در رفع چالش‌های اقتصادی از لحاظ آماری تفاوت معناداری وجود دارد؛ به طوری که گردشگری طبیعی در اولویت نخست، گردشگری کشاورزی در اولویت دوم و گردشگری فرهنگی در اولویت سوم قرار دارد. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که در منطقه مطالعه شده، عوامل مؤثر در توسعه و شکوفایی این پتانسیل‌ها مانند «امکانات ارتباطی و سهولت دسترسی»، «تسهیلات زیربنایی، خدماتی و تفریحی»، و «تبلیغات و اطلاع‌رسانی مطلوب» در سطح پایینی قرار دارند.

کلیدواژه‌ها: گردشگری روستایی، چالش‌های اقتصادی، نواحی روستایی شهرستان مینودشت.

مقدمه

امروزه به‌رغم اینکه قرن بیستم به پایان رسیده، توسعه روستایی هنوز با مسائل و چالش‌های متعددی مواجه است، زیرا راهبردهای گذشته در زمینه توسعه روستایی موفقیت‌آمیز نبوده است. یکی از این راهبردها که اخیراً با تأکید بیشتری در اغلب کشورها به اجرا درآمده، توسعه گردشگری در نواحی روستایی است (افتخاری و مهدوی، ۱۳۸۴، ۲). در دهه پایانی قرن بیستم بسیاری از برنامه‌ریزان اجتماعی - اقتصادی، گردشگری را روشی مطمئن با چشم‌اندازی بسیار روشن برای توسعه روستاها به‌ویژه محروم‌ترین آنها - معرفی کردند (افتخاری و قادری، ۱۳۸۱، ۲۳). پایه‌گذاری گردشگری روستایی در مقایسه با دیگر راهبردهای توسعه اقتصادی روستایی - همچون صنعتی‌شدن - آسان‌تر و ارزان‌تر است (Sharpley, 2002, 234). براساس تعاریف موجود، گردشگری روستایی نوعی فعالیت تفریحی- تجاری در مناطق روستایی است که در آن خدماتی به گردشگران عرضه می‌شود (Campbell, 1999, 120). به‌عبارت دیگر، گردشگری روستایی به کلیه فعالیت‌ها و خدماتی گفته می‌شود که مردم و دولت‌ها برای تفریح، استراحت و جذب گردشگران و نیز گردشگران در نواحی روستایی انجام می‌دهند (افتخاری و مهدوی، ۱۳۸۴، ۵). از آنجاکه کشور ما از نظر جاذبه‌های گردشگری جزو ۱۰ کشور برتر دنیا محسوب می‌شود و دارای مراکز روستایی فراوان و متنوع با جاذبه‌ها و قابلیت‌های بالقوه بسیار است، می‌توان امیدوار بود که گردشگری روستایی در کاهش مشکلات اقتصادی مؤثر باشد (Dadvar-Khani, 2012, 262، رضوانی و همکاران، ۱۳۹۱) و پشتوانه‌ای برای اقتصاد منطقه‌ای و محلی گردد (قادری، ۱۳۸۳، ۹۹).

در تحقیق حاضر، دهستان قلعه‌قافه از توابع شهرستان مینودشت مطالعه شده است. این دهستان به‌رغم داشتن جاذبه‌های فراوان گردشگری و برگزیده‌شدن مرکز آن (روستای قلعه‌قافه) از طرف سازمان گردشگری، میراث فرهنگی و صنایع‌دستی به‌عنوان روستای هدف گردشگری، با چالش‌های اقتصادی زیادی روبه‌روست. دستیابی به سطح مناسبی از توسعه، مستلزم بهره‌گیری از گزینه‌های گوناگون و متنوعی است، که گردشگری یکی از آنها به‌شمار می‌آید. با توجه به پتانسیل‌ها و ظرفیت‌های موجود، امید است که گردشگری بتواند راهکاری

جدید در رفع چالش‌های اقتصادی دهستان مطالعه شده مؤثر واقع شود. برای این منظور، نیاز به مدیریت و برنامه‌ریزی دقیق و منسجم در زمینه‌های مختلف و فعال کردن تمامی پتانسیل‌های موجود قویاً احساس می‌شود. بر این مبنای پرسش‌های زیر در این تحقیق مطرح شده‌اند:

۱. آیا استفاده از پتانسیل‌های گردشگری می‌تواند برای رفع چالش‌های اقتصادی دهستان قلعه‌قافه مؤثر واقع شود؟

۲. آیا تفاوت معناداری بین گونه‌های مختلف گردشگری در رفع مسائل اقتصادی دهستان قلعه‌قافه وجود دارد؟

۳. چه عواملی در توسعه گردشگری و شکوفاسازی پتانسیل‌های آن در دهستان قلعه‌قافه برای رفع چالش‌های اقتصادی مؤثر است؟

مبانی نظری

گردشگری در جهان کنونی، صنعتی پاک و سومین پدیده اقتصادی پویا، پررونق و رو به توسعه است که پس از صنایع نفت و خودروسازی گوی سبقت را از دیگر صنایع جهانی ربوده است (رضوانی، ۱۳۸۷؛ غفاری و ترکی هرچگانی، ۱۳۸۸، ۱۱۴). از آثار مستقیم حاصل از گردشگری، حدود ۶ درصد از تولید ناخالص جهانی و تخصیص یک شغل از هر ۱۵ شغل به این صنعت در آینده نزدیک است و در صورتی که آثار و منافع غیرمستقیم نیز در نظر گرفته شود، حدود ۱۰ درصد از تولید ناخالص جهانی و یک شغل به‌ازای هر ۹ شغل در این صنعت خواهد بود (قادری و همکاران، ۱۳۹۰، ۲۸). امروزه توسعه این صنعت، تحولات عظیمی در اقتصاد کشورها ایجاد کرده است (Garrod, Brain, Wornell, Roz, Youell, Ray, 2006). از این‌رو کارشناسان اقتصادی نقش آن را در پویایی اقتصاد بسیار مهم برشمردند و می‌کوشند تا راه‌های توسعه را در این افق بررسی کنند (پاپلی یزدی و سقایی، ۱۳۸۵، ۶۴).

در سال‌های اخیر، گردشگری روستایی به‌عنوان یکی از عوامل عمده و مؤثر اقتصادی در بسیاری از کشورها مورد توجه قرار گرفته است (ایمانی، ۱۳۸۸، ۵۵). به‌دلیل کاهش انواع فعالیت‌های اقتصادی، تغییر ساختار بخش کشاورزی، رو به زوال رفتن صنایع روستایی و

مهاجرت خیل جوانان تحصیل‌کرده روستایی در بسیاری از کشورها، گردشگری راهبرد پذیرفته‌شده‌ای که منجر به تجدید حیات اقتصادی روستاها می‌شود (Briedenhann and Wickens, 2004, 71) و به‌صورت سیاستی برای بازساخت اقتصاد روستایی مطرح شده است. در دنیای کنونی یکی از شناخته‌ترین راهبردهای غیرسنتی برای رفع چالش‌های اقتصادی و بازساخت اقتصادی نواحی روستایی، گردشگری و فرصت‌های مربوط به آن است (افتخاری و قادری، ۱۳۸۱، ۲۸). مسئله اصلی در این راهبرد ناکافی بودن منابع تأمین معاش و درآمد حاصل از کشاورزی در نواحی روستایی و جست‌وجوی منبع جدید اشتغال و فرصت‌های اقتصادی از طریق گردشگری است (سنایی، ۱۳۸۶، ۳۲). در جدول ۱ هدف‌ها و پیامدهای رویکرد گردشگری روستایی به‌عنوان سیاستی در بازساخت سکونتگاه‌های روستایی نشان داده شده است.

جدول ۱. گردشگری روستایی، سیاستی برای بازساخت اقتصاد روستایی

آثار و پیامدها	هدف‌ها
ایجاد اشتغال غیرکشاورزی	ایجاد اقتصاد جایگزین برای کشاورزی در روستاهای فاقد زمین کشاورزی
کاهش مهاجرت	متنوع‌سازی فعالیت‌های اقتصادی روستا
متنوع‌سازی اقتصاد روستایی	تشویق به سرمایه‌گذاری در بخش غیرکشاورزی
اهمیت‌دادن به تولیدات بومی	افزایش تقاضا برای محصولات محلی
افزایش کیفیت زندگی	تقاضا برای بهبود کیفیت زندگی
تحول در نگرش‌های اجتماعی جامعه روستایی	ایجاد اشتغال
حل مشکل نیروی کار اضافی	ایجاد منابع درآمدی جدید و توزیع عادلانه درآمد
احیای زندگی روستایی	

منبع: افتخاری و قادری، ۱۳۸۱، ۳۵

امروزه با توجه به نقش گردشگری روستایی در رشد اقتصادی و توسعه نواحی روستایی در کشورهای مختلف، مطالعات و تحقیقات گوناگونی در این زمینه انجام شده است. مطالعات انجام‌شده در کشورهای فرانسه، اتریش، سوئیس، انگلستان، ایرلند، تایلند و ژاپن نشان می‌دهد که گردشگری روستایی به‌سرعت در اقتصاد روستایی رشد کرده و مکمل فعالیت‌های کشاورزی شده است (افتخاری و قادری، ۱۳۸۱، ۲۳). در جدول ۲ به چند نمونه از این مطالعات و یافته‌های آن اشاره شده است.

جدول ۲. مطالعات انجام‌شده در حوزه تحقیق

یافته‌ها	نویسندگان
در بسیاری از جوامع مدیرانه‌ای داشتن دو شغل برای افراد، یکی در بخش کشاورزی و دیگری در بخش گردشگری، امری متداول است. به دلیل سودآوری بخش گردشگری، تعداد اندکی از زارعان، کشاورزی را به‌طور کامل ترک کرده‌اند.	Hermans, 1981, 474
از نظر ۸۷ درصد ساکنان در آلبرتای کانادا، نقش گردشگری در ایجاد اشتغال مهم است و فقط ۱۰ درصد، گردشگری را حامی مهم اقتصاد ندانسته‌اند.	Ritchie et al., 1988, 200
در یورگاپ (ترکیه)، نادای (فیجی) و فلوریدای مرکزی (امریکا) ایجاد فرصت‌های شغلی از طریق گردشگری از تأثیرات مثبت گردشگری بوده است.	Tosun, 2002, 232
گردشگری می‌تواند به‌عنوان یک منبع مالی جدید، معیشت اقتصادی مردم محلی را بهبود بخشد و با ایجاد اشتغال و افزایش درآمد در زدودن چشم‌انداز فقر در نواحی روستایی مؤثر واقع شود.	Fossati & Panella, 2000; Giaoutzi & Nijkamp, 2006, Lee & Chang, 2008, Sebele, 2010
در مقاله‌ای به نام «معیشت پایدار گردشگری» بیان کرده‌اند که مفهوم معیشت پایدار گردشگری الگویی ترکیبی است که توسعه گردشگری، توسعه روستایی و توسعه پایدار را در خود ادغام کرده است.	Shen, F., Hughey, K., & Simmons, D., 2008
توریسم و بازارهای روستایی با ارتباطات متقابل و تأثیرگذاری و تأثیرپذیری از هم، برای خود فرصت‌هایی به‌دست آورده‌اند، به‌طوری‌که به‌صورت کلیتی ارگانیک در سطح اقتصاد ملی و محلی عمل می‌کنند.	Li and Yanbin, 2012, 66
گردشگری در نواحی روستایی از طریق تشویق فعالیت‌های عمرانی و زیربنایی، توسعه شبکه حمل‌ونقل و ترابری، و تولید و عرضه کالاهای مورد نیاز گردشگران بر اقتصاد تأثیر می‌گذارد.	تقدیسی زنجانی و دانشور عنبران، ۱۳۸۶، ۱۸۹
پژوهشی در روستای فهلیان نشان می‌دهد که می‌توان با تنوع‌بخشی به فعالیت‌های غیرکشاورزی مانند گردشگری در نواحی روستایی، زمینه اشتغال‌زایی، کاهش فقر و افزایش رفاه اجتماعی را فراهم آورد.	شمس‌الدینی، ۱۳۸۹، ۹۵
گردشگری روستایی می‌تواند فعالیت‌های اقتصادی و مشاغل گوناگونی را در مناطق روستایی ایجاد کند. افزایش تولیدات صنایع دستی و فروش آن، گسترش خدمات هتل‌داری، پذیرایی و حمل‌ونقل، افزایش تقاضاهای گردشگران برای کالاها و خدمات و گسترش فروشگاه‌های عرضه‌کننده مایحتاج گردشگران، موجب ایجاد مشاغل جدید می‌شود.	خانی، ۱۳۹۰، ۲۲

البته ذکر این نکته نیز ضروری است که گردشگری نجات‌بخش اقتصاد روستایی نیست، باتلر و کلارک معتقدند که گردشگری در نواحی روستایی لزوماً راه‌حل جادویی برای توسعه نواحی روستایی نیست، بلکه گردشگری باید مکملی برای اقتصاد شکوفا و متنوع باشد نه نقطه اتکای توسعه روستایی (علیقلی‌زاده فیروزجایی، ۱۳۸۶، ۱۰). برای دستیابی به توسعه روستایی می‌بایست به این زمینه‌ها توجه داشت: توسعه تسهیلات زیربنایی و خدماتی و تفریحی (فلچر و ون هیل، ۱۳۸۰، ۳۰۹)؛ توجه به نقش فرهنگ در توسعه گردشگری (اشرفی کاظم‌پور، ۱۳۹۱؛ کروی، ۱۳۸۲، ۲۲)؛ حمایت مدیران و رهبران محلی از گردشگری (طالب و همکاران، ۱۳۸۷، ۴۶)؛ نگرش ساکنان در مورد تأثیرات گردشگری (Liu and Wall, 2006, 3)؛ بازاریابی و جلب رضایت گردشگران فعلی و آتی و رقابت عرضه‌کنندگان (مرادی و فیاضی، ۱۳۸۵، ۱۲۶)؛ نقش آموزش در توسعه گردشگری روستایی (دیباپی، ۱۳۷۱، ۸۹)؛ توسعه فعالیت تعاونی‌های گردشگری (فرزین، ۱۳۸۴، ۱۵)؛ و تبلیغات و اطلاع‌رسانی مطلوب در گردشگری روستایی (قرخلو، ۱۳۸۶، ۴۰). از موارد تأثیرگذار دیگر در توسعه و گسترش گردشگری روستایی، می‌توان به گسترش امنیت روستایی و مقررات حقوقی، توسعه دانش و فرهنگ عمومی، توسعه فعالیت‌های خدماتی سازمان‌های دولتی و خصوصی، همچنین توسعه صنایع‌دستی روستایی اشاره کرد (اردستانی، ۱۳۸۸، ۲۴۵).

روش تحقیق

روش این پژوهش توصیفی-تحلیلی و با رویکرد کیفی-کمی است. اطلاعات لازم از طریق مطالعات کتابخانه‌ای و میدانی با استفاده از ابزار پرسشنامه و مصاحبه گردآوری شده است. جامعه آماری مطالعه‌شده در این پژوهش، سرپرستان خانوار دهستان قلعه‌قافه و مدیران محلی

در سطح دهستان و شهرستان مینودشت است. با توجه به تعداد زیاد خانوارهای^۱ این دهستان، با استفاده از فرمول کوکران حجم نمونه ۳۰۰ خانوار برآورد شد و به هریک از روستاهای دهستان براساس تعداد خانوار، سهم مناسبی اختصاص یافت. گروه مدیران در این تحقیق شامل ۲۰ نفر از دهیاران و تعدادی از مدیران محلی در سطح شهرستان است، که درخصوص آنها تمام‌شماری صورت گرفت.

در تدوین پرسشنامه ابتدا درخصوص پرسش اول و دوم تحقیق، از طریق مطالعات کتابخانه‌ای و مشاهدات میدانی، سه گونه گردشگری طبیعی، کشاورزی و فرهنگی انتخاب شد. سپس، مصاحبه‌ای با دهیاران و تعدادی از روستاییان در زمینه چالش‌های اقتصادی اصلی در سطح دهستان صورت گرفت. در مرحله بعد با توجه به گونه‌های انتخاب‌شده و این چالش‌ها، پرسشنامه‌ای محقق‌ساخته طراحی گردید. در مورد پرسش سوم تحقیق نیز با توجه به مطالعات کتابخانه‌ای، پرسشنامه محقق‌ساخته دیگری طراحی شد. کلیه پرسش‌ها در هر دو پرسشنامه در قالب طیف لیکرت مطرح شدند. به‌منظور بررسی میزان پایایی پرسشنامه از روش آلفای کرونباخ استفاده شد که براساس داده‌های جمع‌آوری‌شده و خروجی نرم‌افزار SPSS، پایایی پرسشنامه اول ۰/۸۷۳ و پایایی پرسشنامه دوم ۰/۸۰۲ به‌دست آمد، که نشان می‌دهد پرسشنامه اعتبار بالایی دارد. در مورد روایی پرسشنامه نیز از روش منطقی استفاده شد که شامل دو قسمت است: ۱. نشان‌دادن ظاهر پرسشنامه؛ پرسشنامه باید دست‌کم دارای روایی ظاهری باشد؛ ۲. تأیید محتوایی؛ در این خصوص، متخصصان و خبرگان کمیت و کیفیت پرسش‌ها را بررسی می‌کنند. در این تحقیق پرسشنامه هم از لحاظ ظاهری و هم از لحاظ محتوایی به تأیید جمعی از خبرگان رسید.

۱. براساس سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۸۵، دهستان قلعه‌قافه دارای ۱۵ روستا، ۱۳۳۸ خانوار و ۵۶۳۲ نفر جمعیت بوده است.

در نهایت، داده‌های حاصل از پرسشنامه‌ها با استفاده از نرم‌افزار SPSS و با آزمون‌های توصیفی و استنباطی (آزمون تحلیل واریانس یک‌طرفه، آزمون توکی، و آزمون یو من‌ویتنی) تجزیه و تحلیل شد و با توجه به نتایج به‌دست آمده، نتیجه‌گیری انجام گرفت.

محدوده مطالعه شده

دهستان قلعه‌قافه از توابع بخش مرکزی شهرستان مینودشت در ۳۵ کیلومتری جنوب‌شرقی شهر مینودشت و ۱۳۵ کیلومتری شهر گرگان قرار دارد (شکل ۱).

شکل ۱. مدل مفهومی تحقیق

منبع: نگارندگان، ۱۳۹۱

این دهستان در سرشماری سال ۱۳۸۵ تعداد ۵۶۳۲ نفر جمعیت (۱۳۳۸ خانوار) داشته است (مرکز آمار ایران، ۱۳۸۵). این دهستان در محدوده‌ای کوهستانی قرار گرفته و تحت تأثیر اقلیم کوهستانی دارای زمستان‌های سرد و تابستان‌های معتدل است. میانگین دمای سالانه در سطح دهستان، ۱۸/۱ درجه سانتی‌گراد و میانگین بارندگی سالانه آن ۴۸۴ میلی‌متر گزارش شده است. اکثر روستاهای دهستان قلعه‌قافه، بافتی متراکم با کوچه‌های پیچ‌درپیچ و کم‌عرض دارند. هم‌رنگی منظره ساختمان‌های روستاها با طبیعت، نشانه درآمیختگی فضای روستا با محیط اطراف است. خانه‌های این دهستان معمولاً در دو طبقه و با سقف شیروانی و دیوارهای گلی ساخته شده‌اند. طبقات پایین محل نگهداری دام و انباری و طبقه دوم سکونتگاه خانوار روستایی است، البته خانه‌های جدید به تبعیت از الگوهای ساخت‌وساز شهری چشم‌انداز نو و متفاوتی دارند (www.Iranchto.ir). شغل اکثر ساکنان روستا، زراعت، باغداری و دامداری است. بیشتر زمین‌های زراعی روستا به صورت دیم زیر کشت گندم و جو می‌رود.

دهستان قلعه‌قافه جاذبه‌های بسیاری دارد. ارتفاعات زیبای این دهستان، از درختان پهن‌برگ و سوزنی‌برگ و انواع گونه‌های جنگلی مانند راش، بلوط و توسکا، همچنین مراتع غنی با انواع گل‌ها و گیاهان پوشیده شده است. آب‌وهوای مناسب، کوهستان‌های پوشیده از جنگل، مراتع وسیع با تنوع گیاهی و جانوری، زمین‌های کشاورزی و باغ‌های گوناگون مانند گردو، زیتون، و سیب، حاشیه رودخانه (به‌ویژه رودخانه چهل‌چای) و چشمه‌ها فضای دل‌انگیزی برای اقامت و جذب گردشگران پدید آورده‌اند. رودخانه چهل‌چای بزرگ‌ترین رودخانه دهستان است که ضمن ایجاد چشم‌اندازی بسیار دل‌انگیز در طول مسیر حرکت خود، تأثیر بسزایی در حیات اجتماعی- اقتصادی این دهستان دارد. از دیگر جاذبه‌های دیدنی این دهستان می‌توان به سایت گردشگری تنگه واقع در ورودی دهستان، مرتع وسیع ماران کوه (مرکوه)، چندین سایت مخصوص ورزش‌های هوایی (پاراگلایدر، پاراموتر و چتربازی) و همچنین زیارتگاه بی‌بی سکینه(س) در روستای قلعه‌قافه اشاره کرد.

یافته‌های پژوهش

از لحاظ ساختار جنسی، ۹۵ درصد از پاسخگویان مرد و ۵ درصد زن بودند. از لحاظ ساختار سنی، ۳۴ درصد پاسخگویان در گروه ۳۴-۱۵ سال، ۵۳/۶۷ درصد در گروه ۶۰-۳۵ سال و ۱۲/۳۳ درصد در گروه بالای ۶۰ سال قرار داشتند. از لحاظ وضعیت شغلی ۶۷/۷ درصد در بخش کشاورزی، ۷ درصد در بخش صنعت و ۲۵/۳ درصد در بخش خدمات مشغول به کار بودند. از نظر سطح سواد، پاسخگویان به پنج طیف تقسیم شدند که ۱۸/۳۳ درصد کاملاً بی‌سواد، ۴۶ درصد زیر دیپلم، ۲۲/۶۷ درصد دیپلم، ۴ درصد فوق دیپلم و ۹ درصد لیسانس و بالاتر بودند.

برای شناخت چالش‌های اقتصادی در دهستان مطالعه‌شده، پس از مصاحبه با دهیاران و تعدادی از روستاییان، ۱۰ چالش مهم چالش‌های اصلی این دهستان تعیین شد: ۱. بیکاری و نبود فرصت‌های شغلی؛ ۲. اتکای بیش از حد به کشاورزی و عدم تنوع اقتصاد محلی؛ ۳. کمبود سرمایه برای توسعه فعالیت‌های کشاورزی؛ ۴. پایین بودن سطح تقاضا برای محصولات زراعی و دامی؛ ۵. پایین بودن سطح درآمد و پس‌انداز روستاییان؛ ۶. ثبات و امنیت شغلی پایین به سبب اشتغال اکثر روستاییان در فعالیت‌های زراعی و باغی دیم؛ ۷. از بین رفتن صنایع دستی؛ ۸. از بین رفتن مراتع و افول دامداری در روستا؛ ۹. عدم دسترسی به امکانات زیربنایی برای انجام فعالیت‌های اقتصادی؛ و ۱۰. پایین بودن ارزش املاک و زمین‌های کشاورزی.

ارزیابی پتانسیل‌های گردشگری در رفع چالش‌های اقتصادی

نتایج به دست آمده از این بخش نشان می‌دهند که امتیاز تمامی گویه‌ها در مورد گردشگری طبیعی بیشتر از ۳ است و پتانسیل بالایی در این زمینه برای رفع چالش‌های اقتصادی وجود دارد. روستاییان با توجه به تجربه، دانش و شناختی که از ظرفیت‌ها و جاذبه‌های محل سکونتشان در زمینه گردشگری طبیعی دارند، معتقدند که استفاده از این ظرفیت‌ها می‌تواند در

رفع چالش‌های اقتصادی آنها کاملاً مؤثر باشد. در این زمینه، گویه‌های مربوط به افزایش سطح درآمد و پس‌انداز، ایجاد اشتغال و تنوع‌بخشیدن به اقتصاد محلی به ترتیب بیشترین امتیاز را داشتند.

یافته‌های تحقیق درمورد گردشگری کشاورزی نیز نشان می‌دهد که امتیاز تمامی گونه‌ها - به جز گویه‌های مربوط به حمایت از صنایع دستی - بالای ۳ بوده و مورد تأیید قرار گرفته‌اند. بنابراین، در این زمینه نیز روستاییان معتقدند که استفاده از ظرفیت‌ها و پتانسیل‌های گردشگری می‌تواند به مقدار زیادی در رفع چالش‌های اقتصادی آنها مؤثر باشد. در میان گویه‌های طرح‌شده، افزایش سطح درآمد و پس‌انداز، افزایش سرمایه‌گذاری در فعالیت‌های کشاورزی و ایجاد تقاضا برای محصولات زراعی و دامی به ترتیب بیشترین امتیاز را به دست آوردند. در مورد پتانسیل‌های گردشگری کشاورزی برای رفع چالش‌های اقتصادی، روستاییان به گردشگرانی اشاره می‌کردند که برای بازدید از روستا و فعالیت‌های کشاورزی آمده بودند، و در عین حال محصولات دامی و زراعی خریداری کردند یا در زمینه فعالیت‌های باغداری و زراعی ابراز تمایل به سرمایه‌گذاری و مشارکت با روستاییان کردند، که در مواردی منجر به همکاری‌های دوجانبه شده است.

در مورد گردشگری فرهنگی، از نظر روستاییان پتانسیل‌های کمتری برای رفع چالش‌های اقتصادی وجود دارد. امتیاز گویه‌های مربوط به افزایش سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی، ایجاد تقاضا برای محصولات زراعی و دامی، افزایش ارزش املاک، احیا و حفاظت از مراتع و حمایت از دامداری پایین‌تر از ۳ بوده و تأیید نشده است. گردشگری فرهنگی فصل مشترک چندانی با فعالیت‌های کشاورزی و زیست‌محیطی ندارد و گردشگران کمتر با این‌گونه محیط‌ها در تعامل‌اند. در این زمینه گویه‌های مربوط به افزایش سطح درآمد، ایجاد اشتغال و حمایت از صنایع دستی به ترتیب بیشترین امتیاز را کسب کردند (جدول ۳).

جدول ۳. ارزیابی پتانسیل‌های گونه‌های گردشگری در رفع چالش‌های اقتصادی

گونه گردشگری	گویه‌ها	بسیار کم	کم	متوسط	زیاد	زیاد خیلی	میانگین
گردشگری طبیعی	ایجاد اشتغال	-	-	۳۶	۱۸۶	۷۸	۴/۱۴
	تنوع‌بخشیدن به اقتصاد محلی	-	-	۵۳	۱۹۸	۴۹	۳/۹۹
	افزایش سطح درآمد و پس‌انداز	-	-	۴۷	۱۲۵	۱۲۸	۴/۲۷
	ایجاد ثبات و امنیت شغلی	-	۱۸	۷۷	۱۵۵	۵۰	۳/۸۰
	افزایش سرمایه‌گذاری در فعالیتهای کشاورزی	-	۱۷	۱۳۱	۱۲۴	۲۸	۳/۵۵
	ایجاد تقاضا برای محصولات زراعی و دامی	-	۲۱	۱۱۶	۱۲۸	۳۵	۳/۵۹
	افزایش ارزش املاک	-	۱۲	۸۸	۱۵۶	۴۴	۳/۷۷
	احیا و حفاظت از مراتع و حمایت از دامداری	-	۱۱	۱۴۷	۱۱۳	۲۹	۳/۵۳
	حمایت از صنایع دستی	-	۱۹	۱۳۹	۱۲۱	۲۱	۳/۴۸
گردشگری کشاورزی	بهبود خدمات و امکانات زیربنایی	-	۲۳	۱۴۰	۱۱۹	۱۸	۳/۴۴
	ایجاد اشتغال	-	۳۲	۱۱۱	۱۳۳	۲۴	۳/۵۰
	تنوع‌بخشیدن به اقتصاد محلی	-	۴۵	۱۱۵	۱۱۶	۲۴	۳/۴۰
	افزایش سطح درآمد و پس‌انداز	-	۲۱	۸۹	۱۳۱	۵۱	۳/۷۳
	ایجاد ثبات و امنیت شغلی	-	۴۱	۱۱۳	۱۱۲	۳۴	۳/۴۶
	افزایش سرمایه‌گذاری در فعالیتهای کشاورزی	-	۴۴	۸۹	۹۸	۶۹	۳/۶۴
	ایجاد تقاضا برای محصولات زراعی و دامی	-	۴۱	۱۱۷	۸۷	۵۵	۳/۵۲
	افزایش ارزش املاک	-	۳۲	۸۱	۱۲۹	۵۸	۳/۲۹
	احیا و حفاظت از مراتع و حمایت از دامداری	-	۴۶	۱۱۲	۱۰۱	۴۱	۳/۴۶
گردشگری فرهنگی	حمایت از صنایع دستی	۱۹	۷۹	۱۳۲	۳۹	۳۱	۲/۹۴
	بهبود خدمات و امکانات زیربنایی	۴	۶۷	۱۲۵	۵۸	۴۶	۳/۲۵
	ایجاد اشتغال	-	۶۱	۱۴۴	۴۶	۴۹	۳/۲۸
	تنوع‌بخشیدن به اقتصاد محلی	۳	۸۴	۱۲۱	۵۱	۴۱	۳/۱۴
	افزایش سطح درآمد و پس‌انداز	-	۶۴	۹۵	۷۷	۶۲	۳/۴۴
	ایجاد ثبات و امنیت شغلی	۱	۹۹	۸۸	۶۲	۵۰	۳/۲۰
	افزایش سرمایه‌گذاری در فعالیتهای کشاورزی	۲۳	۱۳۶	۷۶	۳۸	۱۷	۲/۵۷
	ایجاد تقاضا برای محصولات زراعی و باغی	۲۱	۱۲۹	۸۳	۴۶	۲۱	۲/۷۲
	افزایش ارزش املاک	۱۷	۱۰۸	۱۱۶	۴۳	۱۶	۲/۷۸
	احیا و حفاظت از مراتع و حمایت از دامداری	۲۶	۱۱۹	۹۸	۳۵	۲۲	۲/۶۹
	حمایت از صنایع دستی	-	۶۲	۱۱۲	۷۴	۵۲	۳/۳۸
	بهبود خدمات و امکانات زیربنایی	۵	۸۱	۱۶۱	۴۳	۳۰	۳/۰۴

منبع: مطالعات نگارندگان، ۱۳۹۱

یافته‌های تحقیق نشان می‌دهند که همه گونه‌های مطالعه‌شده، پتانسیل رفع چالش‌های اقتصادی منطقه را دارند، اما میزان توانایی هریک از گونه‌ها در مواجهه با هر چالش متفاوت است. به‌منظور سنجش میزان این تفاوت‌ها از آزمون تحلیل واریانس و آزمون توکی استفاده شد. نتایج حاصل از آزمون تحلیل واریانس نشان می‌دهد که بین میانگین‌های سه گونه، تفاوت آماری معناداری در سطح معناداری ۰/۰۱ وجود دارد؛ یعنی با سطح اطمینان ۹۹ درصد می‌توان گفت که بین پتانسیل‌های سه گونه مطالعه‌شده برای رفع چالش‌های اقتصادی منطقه تفاوت‌های فراوانی وجود دارد (جدول ۴).

جدول ۴. سنجش سطح معناداری بین گونه‌ها در حالت کلی با آزمون تحلیل واریانس

گروه	متغیرها	درجه آزادی	F	سطح معناداری
روستاییان	بین گونه‌ها	۲	۳۴/۲۱۵	۰/۰۰۰
	درون گونه‌ها	۸۹۷		
	جمع	۸۹۹		

منبع: مطالعات نگارندگان، ۱۳۹۱

نتایج حاصل از آزمون توکی، گویای وجود تفاوت معنادار بین گردشگری طبیعی با گردشگری کشاورزی در سطح معناداری ۰/۰۵ و با گردشگری فرهنگی در سطح معناداری ۰/۰۱ است. میانگین تفاوت گونه‌ها در گردشگری طبیعی و کشاورزی ۱/۹۷ و در گردشگری طبیعی و فرهنگی ۶/۳۹ است. با توجه به نتایج این آزمون، تفاوت گونه‌ها در گردشگری کشاورزی و فرهنگی ۴/۴۲ است. بنابراین، بین گردشگری کشاورزی با گردشگری فرهنگی نیز از لحاظ آماری تفاوت معناداری در سطح ۰/۰۱ مشاهده می‌شود (جدول ۵). به‌طورکلی و با توجه به مجموع یافته‌های این بخش می‌توان گفت که از نظر روستاییان، ضمن اینکه هر سه گونه مطالعه‌شده این پتانسیل را دارند که در رفع چالش‌های اقتصادی منطقه مؤثر واقع شوند ولی توانشان در انجام این کار یکسان نیست و بین آنها تفاوت‌های معناداری از لحاظ آماری

فضیله خانی و همکاران ————— سنجش پتانسیل‌های گردشگری روستایی با رویکرد رفع چالش‌های اقتصادی ...

وجود دارد. گردشگری طبیعی در این میان در رتبه نخست، گردشگری کشاورزی در رتبه دوم و گردشگری فرهنگی در سوم قرار دارد.

درک و شناخت روستاییان از پتانسیل‌های موجود که از آن تحت عنوان «دانش بومی روستاییان» یاد می‌شود اهمیت بسیاری دارد، چراکه آنها بهتر و بیشتر از دیگران به این پتانسیل‌ها و توانشان در رفع چالش‌های اقتصادی واقف‌اند. در این زمینه تجارب موجود نیز تأثیرگذار بوده است و روستاییان در تعاملات و برخوردهایی که با گردشگران مختلف با انگیزه‌های متفاوت داشته‌اند، بیشتر با پتانسیل‌های هر یک از بخش‌های گردشگری آشنا شده‌اند. از آنجاکه بیشترین شکل گردشگری که سبب درآمدزایی و ایجاد مشاغل جدید می‌شود، گردشگری طبیعی است، در پژوهش حاضر نیز جایگاه بالاتری به این گونه اختصاص داده شده است.

جدول ۵. سنجش سطح معناداری بین گونه‌ها با استفاده از آزمون تحیل واریانس (F توکی)

گروه	گونه i	گونه j	میانگین تفاوت گونه‌ها	خطای انحراف از معیار	سطح معناداری	فاصله اطمینان ۹۵ درصد	
						حد پایین	حد بالا
روستاییان	گردشگری طبیعی با گردشگری کشاورزی	۱/۹۷	۰/۷۹۱	۰/۰۳۵	۰/۱۱۲	۳/۸۲۷	
	گردشگری طبیعی با گردشگری فرهنگی	۶/۳۹۵	۰/۷۹۱	۰/۰۰۰	۴/۵۳۷	۸/۲۵۴	
	گردشگری کشاورزی با گردشگری فرهنگی	۴/۴۲۵	۰/۷۹۱	۰/۰۰۰	۲/۵۶۶	۶/۲۸۴	

منبع: مطالعات نگارندگان، ۱۳۹۱

امکانات و عوامل مؤثر در توسعه و شکوفایی گردشگری

یافته‌های تحقیق در این زمینه گویای آن است که عوامل و امکانات توسعه گردشگری در منطقه مطالعه شده در سطح پایینی قرار دارند، به طوری که از نظر مردم محلی از ۱۰ گویه که برای این بخش در نظر گرفته شده بود تنها دو گویه «شرایط مطلوب امنیتی» ($X=۳/۳۷$) و «تمایل روستاییان به مشارکت در فرایند توسعه گردشگری» ($X=۳/۲۹$) مطلوب ارزیابی شد. در گروه مدیران نیز فقط همین گویه‌ها به ترتیب با امتیاز ($X=۳/۵۸$) و ($X=۳/۲۰$) تأیید شدند و گویه‌های مربوط به «امکانات ارتباطی و سهولت دسترسی»، «تسهیلات زیربنایی، خدماتی و تفریحی»، «تبلیغات و اطلاع‌رسانی مطلوب»، «وجود نیروی انسانی متخصص در زمینه گردشگری»، «وجود تعاونی‌ها و آژانس‌های گردشگری در منطقه»، «نگهداری، حفظ و احیای جاذبه‌های توریستی»، «فعالیت مدیران محلی در زمینه توسعه گردشگری» و «نگرش مثبت به تأثیرات اجتماعی و محیطی گردشگری» در هیچ‌یک از دو گروه تأیید نشدند. از نظر ایشان ظرفیت‌ها و بسترهای موجود در موارد ذکر شده مطلوب نیست و در این زمینه کاستی‌ها و محدودیت‌های فراوانی در منطقه وجود دارد (جدول ۶).

نتایج آزمون یو من ویتنی در زمینه وجود تفاوت بین نظر مردم و مدیران محلی گویای آن است که بین دیدگاه دو گروه، تفاوت معناداری وجود ندارد. همان‌طور که در جدول ۶ ملاحظه می‌گردد، ضریب معناداری در تمامی موارد آزمون شده بالاتر از ۰/۰۵ درصد و مؤید آن است که تفاوت معناداری بین دیدگاه دو گروه وجود ندارد. اتفاق نظر و همگرایی بین نظر دو گروه، تأییدکننده صحت یافته‌ها و واقعیت داشتن موارد مطرح شده در زمینه کاستی‌ها و محدودیت‌های موجود در وضعیت امکانات و عوامل مؤثر بر توسعه گردشگری در منطقه مطالعه شده است.

جدول ۶. وضعیت امکانات و عوامل مؤثر در توسعه گردشگری با استفاده از آزمون یو من ویتنی

معناداری تفاوت نظر دو گروه	میانگین رتبه		میانگین ارزش گویه‌ها		گویه‌ها
	مدیران محل	مردم محل	مدیران محل	مردم محل	
۰/۴۴۷	۱۴۹/۹۶	۱۶۴/۰۹	۱/۹۲	۲/۰۹	امکانات ارتباطی و سهولت دسترسی
۰/۱۲۸	۱۸۶/۷۸	۱۶۱/۰۲	۱/۷۲	۱/۴۶	تسهیلات زیربنایی و خدماتی و تفریحی
۰/۱۸۳	۱۹۲/۱۸	۱۶۰/۵۷	۳/۵۸	۳/۳۷	شرایط مطلوب امنیتی
۰/۱۵۴	۱۳۹/۴۶	۱۴۶/۹۶	۱/۵۸	۱/۸۷	تبلیغات و اطلاع‌رسانی مطلوب
۰/۳۹۲	۱۶/۱۶۹	۱۶۲/۹۹	۲/۲۸	۲/۰۱	وجود نیروی انسانی متخصص در زمینه گردشگری
۰/۲۰۷	۱۴۴/۲۲	۱۶۴/۵۶	۱/۲۸	۱/۴۱	وجود تعاونی‌ها و آژانس‌های گردشگری در منطقه
۰/۴۸۷	۱۷۴/۹۴	۱۶۲/۰۰	۲/۴	۲/۲۷	نگهداری حفظ و احیای جاذبه‌های توریستی
۰/۴۶	۱۵۰/۴۶	۱۶۴/۰۵	۳/۲	۳/۲۹	تمایل روستاییان به مشارکت در فرایند توسعه گردشگری
۰/۳۵۷	۲۱۵/۱۴	۱۵۸/۶۶	۲/۸۴	۲/۵۶	فعالیت مدیران محل در زمینه توسعه گردشگری
۰/۰۷۹	۲۱۲/۲۲	۱۵۸/۹۰	۲/۸۲	۲/۳۵	نگرش مثبت به اثرات اجتماعی و محیطی گردشگری

منبع: مطالعات نگارندگان ۱۳۹۱

نتیجه‌گیری

مطالعات انجام‌شده در این تحقیق گویای آن است که دهستان قلعه‌قافه دارای پتانسیل‌های گردشگری بالایی در گونه‌های مختلف است، که استفاده و به‌کارگیری آنها می‌تواند در رفع و محدودسازی چالش‌های اقتصادی موجود، مؤثر باشد. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهند که گردشگری در منطقه مطالعه‌شده، این پتانسیل را دارد که در زمینه ایجاد اشتغال، تنوع‌بخشی

به فعالیت‌های اقتصادی، افزایش سطح درآمد، ایجاد ثبات و امنیت شغلی، افزایش سرمایه‌گذاری در فعالیت‌های کشاورزی، ایجاد تقاضا برای محصولات زراعی و دامی، بهبود خدمات و امکانات زیربنایی، و افزایش ارزش املاک تأثیرات مثبتی بر جای بگذارد و در رفع چالش‌های موجود در این موارد مؤثر باشد.

اما میزان این پتانسیل‌ها و ظرفیت‌ها در گونه‌های مطالعه‌شده متفاوت است. در این زمینه، گردشگری طبیعی در رتبه نخست قرار دارد و این نتیجه با پژوهش بلنگ و مهتا^۱ (۲۰۰۶) یکسان است. گردشگری کشاورزی در اولویت دوم قرار دارد و این نتیجه تأییدکننده یافته‌های اوپرم (۱۹۹۸) است که بیان می‌دارد گردشگری می‌تواند مکملی مناسب برای فعالیت‌های کشاورزی باشد. با توجه به اینکه شغل اکثر روستاییان کشاورزی است می‌توان امیدوار بود که با ترکیب فعالیت‌های بخش کشاورزی با گردشگری طبیعی و گردشگری کشاورزی، معیشتی پایدار برای روستاییان حاصل گردد. این دیدگاه با نظر شتن و همکاران (۲۰۰۸) مشابهنه دارد. درنهایت، گردشگری فرهنگی در اولویت سوم قرار می‌گیرند.

نتایج حاصل از آزمون تحلیل واریانس و آزمون توکی نشان می‌دهند که عوامل مؤثر بر توسعه و شکوفایی این پتانسیل‌ها در منطقه مطالعه‌شده در سطح پایینی قرار دارند و در این زمینه بین مدیران و مردم محلی تفاوت نظری مشاهده نمی‌شود. هر دو گروه بر ضعف‌های بسیاری در زمینه «امکانات ارتباطی و سهولت دسترسی»، «تسهیلات زیربنایی، خدماتی و تفریحی»، «تبلیغات و اطلاع‌رسانی مطلوب»، «نیروی انسانی متخصص»، «وجود تعاونی‌ها و آژانس‌های گردشگری»، «نگهداری، حفظ و احیای جاذبه‌های توریستی»، و «فعالیت مدیران محلی» تأکید داشتند. هیچ‌یک از دو گروه، نگرش موجود در میان روستاییان را در زمینه تأثیر اجتماعی و محیطی گردشگری مثبت ارزیابی نکردند، و نتایج تحقیق خانی (۱۳۹۱) نیز بر یافته

1. Blangg and Mehta

مشابهی تأکید دارد. به‌طور کلی، این اعتقاد در هر دو گروه وجود دارد که اگر سطح امکانات و عوامل مؤثر و زمینه‌ساز در فرایند توسعه گردشگری ارتقا یابد و به حد مطلوبی برسد که بتواند پاسخگوی نیازهای توسعه گردشگری باشد، می‌توان امیدوار بود که چالش‌های اقتصادی موجود به‌میزان زیادی برطرف گردد و گامی جدی در مسیر توسعه اقتصادی روستا برداشته شود. پیشنهادهای زیر برای توسعه گردشگری و استفاده از پتانسیل‌های آن در جهت رفع چالش‌های اقتصادی دهستان ارائه می‌شود.

• تقویت امکانات ارتباطی و سهولت دسترسی با توجه به موقعیت کوهستانی دهستان و کیفیت نامناسب جاده ارتباطی؛

• تقویت تسهیلات زیربنایی، خدماتی و تفریحی در منطقه و در دهستان مورد مطالعه، که در جذب گردشگر و ماندگاری تصویر مثبت از منطقه در ذهن وی به‌شدت مؤثر است؛

• تبلیغات و اطلاع‌رسانی مطلوب. چنانچه منطقه‌ای بالاترین پتانسیل‌ها را در زمینه گردشگری داشته باشد ولی اطلاع‌رسانی و تبلیغات صحیح در مورد آن صورت نگیرد، قادر به جذب گردشگر و توسعه گردشگری نیست. فقدان این امکان در ناحیه مطالعه‌شده کاملاً احساس می‌شود. در این زمینه استفاده از ظرفیت‌های شبکه‌های مجازی (اینترنت) و شبکه رادیویی و تلویزیونی استان با پیگیری فرمانداری، سازمان گردشگری و شهرداری می‌تواند کارساز باشد؛

• فقدان نیروهای متخصص و آموزش‌دیده یکی از کمبودهای منطقه در زمینه توسعه گردشگری است، بنابراین آموزش نیروهای انسانی متخصص درخصوص گردشگری در منطقه با دوره‌هایی که از طرف سازمان گردشگری شهرستان برگزار می‌شود و یا تدوین رشته‌های درسی مربوط به توریسم در دانشگاه‌های آزاد و پیام نور شهرستان می‌تواند گامی مؤثر در رفع این کمبود باشد؛

• تشویق و تقویت فعالیت آژانس‌ها و تعاونی‌های گردشگری در سطح شهرستان، با توجه به آنکه اکنون در محدوده شهرستان مینودشت هیچ آژانس و تعاونی گردشگری‌ای وجود ندارد.

منابع

- اردستانی، محسن، ۱۳۸۸، توسعه روستایی در ایران با توجه به زمینه‌های گردشگری، دانشگاه تهران، دانشکده جغرافیا، رساله دکتری.
- اشرفی، حسین و زهرا کاظم‌پور، ۱۳۹۱، کتابخانه‌ها و گردشگری فرهنگی فرصتی برای توسعه خدمات اطلاع‌رسانی، نشر چاپار، چاپ اول.
- افتخاری، عبدالرضا رکن‌الدین و اسماعیل قادری، ۱۳۸۱، نقش گردشگری روستایی در توسعه روستایی (نقد و تحلیل چارچوب‌های نظریه‌ای)، فصلنامه مدرس، شماره ۲.
- افتخاری، عبدالرضا رکن‌الدین و داوود مهدوی، ۱۳۸۴، راه‌های توسعه گردشگری با استفاده از مدل SWOT، دهستان لواسان کوچک، فصلنامه مدرس، شماره ۲.
- ایمانی، بهرام، ۱۳۸۸، اثرات گردشگری در توسعه روستایی (مطالعه موردی: دهستان آبگرم بخش سرعین در استان اردبیل)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران، دانشکده جغرافیا.
- پاپلی یزدی، محمدحسین و مهدی سقایی، ۱۳۸۵، گردشگری (ماهیت و مفاهیم)، انتشارات سمت، تهران.
- تقدیسی زنجانی، سیمین و فاطمه دانشور عنبران، ۱۳۸۶، توریسم روستایی، تصویری مجازی و یا الگوی حقیقی در برنامه‌ریزی روستایی، مجله جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای، شماره هشتم، مشهد.
- خانی، فضیله، ۱۳۹۰، تحلیل جنسیتی از درک آثار گردشگری روستایی - مورد مطالعه: روستاهای کن - سولقان در شمال غرب تهران، فصلنامه توسعه روستایی، شماره ۴، بهار و تابستان.
- دولت‌آبادی، فیروز و رحیم یعقوب‌زاده، ۱۳۸۸، گردشگری فرهنگی، انتشارات کمیل، چاپ اول.
- دیبايي، طالب، ۱۳۷۱، شناخت جهانگردی، نشر دانشگاه علامه طباطبائی.

فضیله خانی و همکاران سنجش پتانسیل‌های گردشگری روستایی با رویکرد رفع چالش‌های اقتصادی ...

دیبايي، طالب، ۱۳۷۱، شناخت جهانگردی، نشر دانشگاه علامه طباطبائی.

رضوانی، علی‌اصغر، ۱۳۸۲، جغرافیا و صنعت توریسم، انتشارات دانشگاه پیام نور، چاپ پنجم، تهران.

رضوانی، محمدرضا، ۱۳۸۷، توسعه گردشگری روستایی با رویکرد توسعه پایدار، دانشگاه تهران.

رضوانی، محمدرضا، جعفری مقدم، سعید و حمید رحیم‌اف، ۱۳۹۱، تأثیر گردشگری بر تقویت نگرش‌های کارآفرینانه در مناطق روستایی (مطالعه موردی: مقایسه روستاهای ابر و ابرسج - شهرستان شاهرود)، فصلنامه پژوهش‌های روستایی، سال دوم، شماره سوم.

سنایی، مهدی، ۱۳۸۶، عملکرد و نقش گردشگری در توسعه پایدار نواحی روستایی، پایان‌نامه دکتری دانشگاه تهران.

شریف‌زاده، ابوالقاسم و همایون مرادنژاد، ۱۳۸۱، توسعه پایدار و گردشگری روستایی، ماهنامه جهاد، شماره ۲۵۱-۲۵۰.

شمس‌الدینی، علی، ۱۳۸۹، گردشگری روستایی راهکاری سازنده در توسعه روستایی، مطالعه موردی: روستای فهلیان، فصلنامه مسکن و محیط روستا، شماره ۱۳۱.

طالب، مهدی، حسن بخشیزاد و حسین میرزایی، ۱۳۸۷، مبانی نظری مشارکت اجتماع روستایی در برنامه‌ریزی گردشگری روستایی در ایران، فصلنامه روستا و توسعه، سال ۱۱، شماره ۴.

علیقلی‌زاده فیروزجایی، ناصر، سیدعلی بدری و حسنعلی فرجی سبکبار، ۱۳۸۶، نگرش جامعه میزبان به اثرات محیطی و اقتصادی گردشگری در نواحی روستایی، مطالعه موردی: نواحی روستایی بخش مرکزی شهرستان نوشهر، فصلنامه توسعه روستایی، سال دهم، شماره ۳۷، تهران.

غفاری، سیدامین و معصومه ترکی هرچگانی، ۱۳۸۸، نقش گردشگری در توسعه اجتماعی - اقتصادی نواحی روستایی استان چهارمحال و بختیاری مورد: بخش سامان، فصلنامه روستا و توسعه، سال ۱۲، شماره ۲، تهران.

فرجی سبکبار، حسنعلی، مطیعی لنگرودی، سیدحسن، یدالهی فارسی، جهانگیر و حسین کریم‌زاده، ۱۳۹۱، رتبه‌بندی زمینه‌های توسعه گردشگری در نواحی روستایی با استفاده از تاپسیس خاکستری (مطالعه موردی: نواحی روستایی شهرستان ورزقان)، فصلنامه پژوهش‌های روستایی، سال سوم، شماره یکم.

فرزین، محمدرضا، ۱۳۸۴، شناخت جایگاه و حوزه‌های فعالیت‌های تعاونی‌های گردشگری در جهان و ایران، فصلنامه مطالعات جهانگردی، دانشگاه علامه طباطبایی شماره ۸، تهران.

فلچر، جان و استفان ون هیل، ۱۳۸۰، اصول و مبانی جهانگردی، ترجمه اکبر غمخوار، انتشارات فرآمد، تهران.

قادری، رضا، هادیانی، زهره، محمدی، کاوه و طاهر ابوبکری، ۱۳۹۰، استراتژی‌های برنامه‌ریزی منطقه‌ای گردشگری با استفاده از تکنیک SWOT، مطالعه موردی: شهرستان پیرانشهر، فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای، سال اول، شماره اول.

قادری، زاهد، ۱۳۸۳، اصول برنامه‌ریزی توسعه گردشگری روستایی، انتشارات سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های.

قدیری معصوم، مجتبی، استعلاجی، علیرضا و معصومه پازکی، ۱۳۸۹، گردشگری پایدار (روستایی و عشایری)، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ دوم.

قرخلو، مهدی، ۱۳۸۶، جغرافیای جهانگردی و برنامه‌ریزی اوقات فراغت، سازمان انتشارات جهاد دانشگاهی.

کروبی، مهدی، ۱۳۸۲، فرهنگ و گردشگری، فصلنامه مطالعات جهانگردی، دانشگاه علامه طباطبایی، شماره ۲، تهران.

مرادی مریم و فیاضی مرجان، ۱۳۸۵، مدیریت گردشگری، انتشارات به‌نشر آستان قدس رضوی مشهد.

Blangg, Sylver, Mehta, Hitesh, 2006, **Ecotourism and Ecological Restoration**, Journal of Nature conservation, www.elsevier.com.

Briedenhann, Jenny, Wickens, Eugenia, 2004, **Tourism Routes as a Tool for the Economic Development of Rural Areas Vibrant Hope or Impossible Dream?**, Tourism management.

Compbell, L.M., 1999, **Ecotourism in Rural Developing Communities**, University of Western Ontario, Canada.

Dadvar-Khani, 2012, **Participation of Rural Community and Tourism Development in Iran Community Development**, 43:2, PP. 259-277.

Fossati, Amedeo & Panella, Giorgio, 2000, **Tourism and Sustainable Development: A theoretical framework**, In A. Fossati, & G. Panella (Eds.),

Tourism and sustainable economic development, Kluwer Academic Publishers, Boston, PP. 3-36

Garrod, Brain, Wornell, Roz, Youell, Ray, 2006, **Reconceptualising Rural Recourse as Countryside Capital: the case of rural tourism**, Journal of rural studies, www.elsevier.com.

Giaoutzi, Maria, & Nijkamp, Peter, 2006, **Emerging Trends in Tourism Development in an Open World**, Aldershot, UK: Ashgate Publishing Ltd. Search, Vol. 19, PP. 1-12.

Hermans, Dymphna, 1981, **The Encountering of Agriculture and Tourism: A catalan case**, Annals of tourism Research, Vol. 9.

Lee, Chien Chiang, & Chang, Chun Ping, 2008, **Tourism Development and Economic Growth: A closer look at panels**, Journal of Tourism Management, 29(1), PP. 180 - 192.

Li, He and Qi Yanbin, 2012, **Research on Rural Tourism and Development of New Rural Construction Based on Coupling Theory**, Journal of Contemporary Research in Business, Vol. 3, No. 10, PP. 65-75.

Liu, Abby, Wall, Geoffrey, 2006, **Planning Tourism Employment, A Developing Country Perspective**, Tourism management, www.elsevier.com.

Ritchie, J.R.B., 1988, **Consensus Policy Formulation in Tourism**, Tourism Management, Vol. 9.

Sharpley, Richard, 2002, **Rural Tourism and the Challenge of Tourism Diversification, the case of Cyprus**, Tourism management 23.

Shen, F., Hughey, K., & Simmons, D., 2008, **Connecting Livelihoods Approach and Tourism: A Review of the Literature toward Integrative Thinking**, Lincoln university.